

Iedereen mag stemmen!

Een kwalitatief onderzoek naar de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking

Samenvatting

Sinds de wetwijziging van 2008 hebben mensen met een verstandelijke beperking recht om deel te nemen aan de verkiezingen. Uit een onderzoek van Putter et al. (2017) is gebleken dat nog niet iedereen op de hoogte is van deze wetwijziging. Hierdoor gaan er kostbare stemmen verloren.

Wat is er nodig om de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking in Nederland te vergroten?

Dat is de vraag waar het onderzoek op gericht is. Allereerst is met behulp van een enquête en interviews een nulmeting gemaakt van wat men nu weet van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking. Uit het onderzoek bleek dat de meeste respondenten wel op de hoogte zijn van het recht. Toch blijkt er nog een deel niet op de hoogte te zijn, waaronder politici.

Er is op micro-, meso- en macroniveau onderzocht wat er gedaan kan worden om de bekendheid te vergroten. Uit het onderzoek kwam naar voren dat elke betrokkene een bijdrage kan leveren. Dit gaat verder dan alleen vertellen en inlichten. Het gaat ook om het verdiepen in mensen met een verstandelijke beperking en het aanpassen van materialen.

Zo kunnen bijvoorbeeld politieke partijen hun verkiezingsprogramma in begrijpelijke taal aanbieden. Zorgorganisaties kunnen het stemrecht onder de aandacht brengen in het ondersteuningsplan en begeleiding bieden bij het stemproces. Mensen met een verstandelijke beperking kunnen op internet op zoek gaan naar begrijpelijke informatie en in gesprek gaan met mensen in hun omgeving. Het belangrijkste is, dat men in contact komt met mensen met een verstandelijke beperking en samen met hen op zoek gaat naar oplossingen.

Inhoudsopgave

Samenvatting	2
Inhoudsopgave	3
1. Onderzoeksrapport	4
1.1 Inleiding	4
1.2 Inhoudelijke oriëntatie	4
1.3 Probleemstelling, onderzoeksvraag en definiëring begrippen	4
Hoofdvraag	5
Deelvragen	5
Definiëring begrippen	5
1.4 Hypothesen	5
2. Resultaten	6
2.1 Wat weet men nu van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking?	6
2.2 Wie kan een bijdrage leveren aan het vergroten van de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking?	7
2.3 Wat kunnen de partijen, voortgekomen uit deelvraag 2, doen om de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking te vergroten?	8
2.4 Wanneer kan de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking vergroot worden?	11
3. Conclusie	13
3.1 Maatschappelijke betekenis	13
4. Aanbevelingen en suggesties	14
De overheid: pas het stembiljet aan	14
De gemeente: benader zorgorganisaties	14
Politieke partijen: bezoek cliënten	14
Politieke partijen: pas de informatie aan	14
Zorgorganisaties: breng het stemrecht onder de aandacht	14
Mensen met een verstandelijke beperking en hun naasten en begeleiders: laat die stem tellen	15
Literatuurlijst	16
Bijlage 1: Onderzoeksopzet	18
Keuze van de onderzoekseenheden	18
Beschrijving van de gegevensverzameling	18
Beschrijving van de registratie en verwerking van de gegevens	19
Beschrijving van de analyse	20
Betrouwbaarheid en geldigheid	20

1. Onderzoeksrapport

Dit onderzoek gaat over het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking. Het onderzoek is gericht op iedereen die daar een verband mee heeft. Omdat de grootste doelgroep waar het onderzoek op gericht is geen wetenschappers, maar praktijkmensen betreft, ligt de focus in het onderzoeksrapport op de resultaten en de conclusie van het onderzoek. Hierom zal de onderzoeksopzet als bijlage worden toegevoegd (Baarda et al., 2018, p. 316). Zie hiervoor bijlage 1.

1.1 Inleiding

Op een woongroep voor mensen met een ernstig verstandelijke beperking in Lelystad komt er voor elke bewoner een stempas binnen. De begeleiders van deze woongroep zijn in de veronderstelling dat de bewoners niet mogen stemmen vanwege hun verstandelijke beperking. Door het gebrek aan kennis, worden de stempassen na de verkiezingen ongebruikt weggegooid. Hoewel de bewoners niet zelf kunnen stemmen, is het zonde dat hun stem verloren gaat.

Als gevolg van de invoering van het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (Overheid, 2007) is artikel 54 2^e lid "Van het kiesrecht is uitgesloten hij die krachtens onherroepelijke rechtelijke uitspraak wegens een geestelijke stoornis onbekwaam is rechtshandelingen te verrichten" uit de grondwet verwijderd (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties & Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving, 2008, p. 31). Dit betekent dat sinds 2008 iedereen, ook hen die onder curatele staan, mag stemmen. Nederland is nog druk bezig het VN-verdrag in de Nederlandse wetten te verwerken.

Het doel van dit onderzoek is te ontdekken wat er nodig is om mensen met een verstandelijke beperking en eenieder die met hen te maken heeft, op de hoogte te brengen van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking. Gezien de actualiteit, zal het onderzoek plaatsvinden in de gemeente Molenlanden en de gemeente Vijfheerenlanden, waar gedurende het onderzoek de gemeenteraadsverkiezingen plaatsvinden. Om het onderzoek te doen slagen, is er een samenwerking aangegaan met vier grote zorgorganisaties binnen deze gemeenten: ASVZ, Philadelphia, Reinaerde en Syndion.

1.2 Inhoudelijke oriëntatie

In 2017 onderzochten De Putter et al. de toegankelijkheid van de Tweede Kamerverkiezing van 2017. Er blijken meerdere oorzaken voor de lage opkomst bij de verkiezingen. Bij dit onderzoek is 60 keer de open vraag ingevuld waarom er niet gestemd is. 33 Personen hebben ingevuld dat het niveau van de desbetreffende persoon te laag is om te kunnen stemmen, 5 keer is ingevuld dat de desbetreffende persoon niet kan lezen of schrijven en 3 keer is ingevuld dat de leiding van de woongroep geen initiatief toont of niet meldt dat de stempas binnen is. Hieruit blijkt dat nog niet iedereen op de hoogte is van de Kieswet.

De Fundamental Rights Agency (FRA) heeft in 2014 onderzocht hoe het VN-verdrag in de EU wordt toegepast wat betreft de participatie in de politiek van mensen met een handicap. Het onderzoek wijst onder andere op tekortkomingen in instructie en bewustmaking van bijvoorbeeld overheidsinstellingen en andere factoren die betrokken zijn bij verkiezingen wat betreft het recht van mensen met een handicap op politieke participatie. De FRA constateert ook dat het voor personen met een handicap essentieel is zich bewust te zijn van het recht om te stemmen en te participeren in het politieke leven. Organisaties voor mensen met een beperking spelen een belangrijke rol in de bewustmaking (European Union Agency For Fundamental Rights, 2014).

1.3 Probleemstelling, onderzoeksvraag en definiëring begrippen

Er gaan stemmen verloren omdat een deel van de mensen met een verstandelijke beperking en hun betrokkenen niet op de hoogte is van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking.

Hoofdvraag

Wat is er nodig om de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking in Nederland te vergroten?

Deelvragen

1. Wat weet men nu van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking?
2. Wie kan een bijdrage leveren aan het vergroten van de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking?
3. Wat kunnen de partijen, voortgekomen uit deelvraag 2, doen om de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking te vergroten?
4. Wanneer kan de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking vergroot worden?

Definiëring begrippen

- Mensen met een verstandelijke beperking: alle mensen met een IQ van 70 of lager (Bassant et al., 2010, pp. 229–230).
- Stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking: Artikel 29 uit het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap: personen met een handicap dienen volledig in het politieke leven te kunnen participeren, hetzij rechtstreeks of via een in vrijheid verkozen vertegenwoordiger (Overheid, 2007).
- Cliënt: persoon met verstandelijke beperking die gebruik maakt van de diensten van een zorgorganisatie (Van Dale, 2010, p. 173).
- Verwanten: familie en/of wettelijk vertegenwoordiger van de cliënt. Tot elkaar in nauwe betrekking staand (Van Dale, 2010, p. 920).
- Gemeente: gemeentebestuur dat bestaat uit raad, burgemeester en wethouders (Van Dale, 2010, p. 304).
- Microniveau: de cliënt en diens verwanten en begeleiders.
- Mesoniveau: de zorgorganisaties.
- Macroniveau: gemeente, politieke partijen en de overheid.
- Inclusieve samenleving: iedereen heeft het recht en de mogelijkheid om volwaardig deel te nemen aan de maatschappij (Van Andel, Ansen, Verkooijen, & Weber, 2018, p. 182).

1.4 Hypothesen

Op het vragenformulier van het onderzoek van De Putter et al. (2017) geven mensen aan dat ze ondersteuning en begeleiding missen vanuit de instelling. Volgens sommigen is er geen aandacht voor de verkiezingen op instellingsniveau, waardoor naasten ook weinig mogelijkheden hebben om op de hoogte te zijn van de mogelijkheden. Ook geven naasten aan dat de persoon met de verstandelijke beperking nooit in staat zal zijn om te stemmen vanwege zijn beperking. Zij stellen voor deze mensen geen stempas meer te sturen (De Putter et al., 2017).

In 2013 mochten in Kroatië voor het eerst mensen stemmen die onbekwaam waren rechtshandelingen te verrichten. Om de opkomst voor deze groep te vergroten, heeft het Ministerie van Sociaal Beleid en Jeugd geschreven instructies verzonden naar zorginstellingen. De organisaties werden gevraagd om hun cliënten te informeren over de verkiezingen en de procedures en families te vragen te assisteren bij het proces (FRA - European Union Agency for Fundamental Rights, 2014, p. 40).

De hypothese is dat nog niet iedereen op de hoogte is van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking. De verwachting is dat cliënten, verwanten, begeleiders, zorgorganisaties en de gemeente een bijdrage kunnen leveren aan het verwerven en/of verspreiden van deze kennis.

2. Resultaten

2.1 Wat weet men nu van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking?

In de enquête werd gevraagd of de respondent weet dat iedereen mag stemmen. Ook tijdens interviews werd de kennis getoetst. In dit hoofdstuk zijn de uitslagen hiervan beschreven.

2.1.1 Wel bekend

Van de 20 respondenten die de enquête hebben ingevuld, wisten er 19 dat alle mensen met een verstandelijke beperking mogen stemmen. De mensen met een verstandelijke beperking weten dit veelal door het krijgen van een brief. Bij ASVZ hebben twee van de twee respondenten dit ook vernomen van hun begeleiders. Enkele van de respondenten weet dit ook van ouders. Twee van de drie medewerkers, één van ASVZ en één van Syndion, weten dat iedereen mag stemmen. Zij hebben dit vernomen van hun collega's.

Ook uit de bijgewoonde cliëntenraden blijkt dat de cliënten op de hoogte zijn van het stemrecht. Daarbij lopen velen echter wel aan tegen het feit dat het niet voor iedereen mogelijk is om het stemrecht naar wens uit te voeren. De geïnterviewde van gemeente Vijfheerenlanden stelt dat begeleiders en instellingen zouden kunnen weten dat hun cliënten mogen stemmen omdat er een stempas bij hen bezorgd wordt. In Nederland krijgt iedereen die mag stemmen een stempas thuisgestuurd. Elke ontvanger heeft dus het recht om de stempas te gebruiken en een stem uit te brengen. Weten dat er gestemd mag worden, betekent niet per definitie dat er ook gestemd wordt. Dit hangt, zoals bij elke Nederlander, af van de mate van interesse, het begrip voor de politiek, of de verkregen informatie interessant en begrijpelijk is, enz. Sommigen hebben er ook 'gewoon geen zin in'.

2.1.2 Niet bekend

Uit de interviews en de enquêtes blijkt dat er maar een klein aantal mensen is dat niet op de hoogte is van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking. Er is één respondent, die de enquête heeft ingevuld, die niet weet dat iedereen mag stemmen. Bij de politieke avond, die in de Vijfheerenlanden georganiseerd werd, was een deelnemer van één van de politieke partijen die aangaf dat zijn nicht met een verstandelijke beperking niet kon stemmen. Toen hem verteld werd dat er voor iedereen een mogelijkheid is om te stemmen, bijvoorbeeld stemmen bij volmacht, gaf hij aan dat zij niet mag stemmen, omdat zij onder curatele staat. Hieruit blijkt dat de wetswijziging van 2008 (Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, 2016) nog niet bij iedereen bekend is.

De geïnterviewde van gemeente Vijfheerenlanden geeft aan dat het stemmen voor mensen met een verstandelijke beperking in de gemeente Vijfheerenlanden eigenlijk nooit voor problemen heeft gezorgd. Dit kan te maken hebben met dat mensen die het te moeilijk vinden niet gaan stemmen, dat problemen niet bij de gemeente gemeld worden of bijvoorbeeld dat de voorzitter mogelijk eens een uitzondering door de vingers ziet. Zoals hij het noemt: "Die zitten er ook niet om mensen weg te sturen".

2.1.3 Beïnvloeding

Er zijn mensen die zich afvragen of het wel verantwoord is om mensen met een verstandelijke beperking een stemrecht te geven. Zij zijn bang dat ze geen goede keuze kunnen maken of dat ze mogelijk beïnvloed zullen worden. Om deze laatste reden is het voor hen nog niet toegestaan om hulp in het stemhokje te krijgen. De geïnterviewde van gemeente Vijfheerenlanden geeft hierop als verweer dat dit voor iedereen geldt. Niet iedereen stemt op de inhoudelijke punten. Sommigen zullen voor een persoon stemmen die vaak op de televisie komt of op de partij waar ze het beste

gevoel bij hebben. Ook zullen er mensen zijn die bijvoorbeeld hetzelfde zullen stemmen als hun ouders. Dit is voor mensen met een verstandelijke beperking niet anders.

2.2 Wie kan een bijdrage leveren aan het vergroten van de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking?

Voor het vergroten van de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking is niet één verantwoordelijke aan te wijzen. Iedereen die direct of indirect te maken heeft met een persoon met een verstandelijke beperking, kan hier een bijdrage aan leveren. Uit de enquête kwam naar voren dat cliënten graag van verwanten, begeleiders en politieke partijen informatie willen ontvangen. De cliënten hebben dit ook van deze partijen ontvangen en drie hebben zelf naar informatie gezocht. De verwant vindt dat de wettelijk vertegenwoordiger en de begeleiders de verantwoordelijkheid hebben om de cliënten informatie te verschaffen. Een groepswerker van ASVZ vindt dat medewerkers en de organisatie de verantwoordelijkheid hebben om cliënten te informeren. Een ambulante werker van Reinaerde vindt dat de politieke partijen en de gemeente deze verantwoordelijkheid hebben. Een coach cliëntenraad van Syndion vindt dat alle hierna genoemden een verantwoordelijkheid hebben.

2.2.1 Microniveau

Het microniveau gaat om de persoon met een verstandelijke beperking en de mensen die daar dichtbij staan. Uit alle gesprekken en de uitslag van de enquêtes blijkt dat de cliënten zelf verschillende dingen kunnen doen om zich voor te bereiden op de verkiezingen. Het blijkt dat hierbij in de meeste gevallen ondersteuning nodig is van verwanten of begeleiders. Over het algemeen wordt deze ondersteuning ook geboden. Uit de gesprekken met cliënten blijkt dat het erg afhangt van de woonplek van de cliënten of en wie hen begeleidt bij het proces. De genen die nog thuis wonen worden vanzelfsprekend door hun ouders begeleid. Degenen die in de instelling wonen worden in sommige gevallen begeleid door hun ouders en in sommige gevallen door begeleiders. Dit is echter niet voor iedereen het geval.

2.2.2 Mesoniveau

De zorgorganisaties kunnen de begeleiders en de cliënten ondersteunen en begeleiden bij het verkiezingsproces. ASVZ heeft bijvoorbeeld een training voor cliënten en een nieuwsbrief met informatie over de verkiezingen. Reinaerde heeft in haar tijdschrift een artikel geschreven over de verkiezingen (Reinaerde, 2018). Syndion heeft op Intranet een document voor begeleiders, waarin staat hoe ze cliënten kunnen begeleiden bij het verkiezingsproces. Syndion heeft bij de gemeenteraadsverkiezingen die in het voorjaar waren, een avond georganiseerd waar de cliënten een stem kregen naar de politieke partijen. Meer hierover volgt in hoofdstuk 2.3.

Bij de cliëntenraad van de Bombardon te Veenendaal kwam de wens naar voren voor een overkoepelende organisatie die van alles regelt rondom de verkiezingen. Een organisatie die de verkiezingen begrijpelijker maakt. Prodemos is een dergelijke organisatie (www.Prodemos.nl). Deze organisatie kan door verschillende partijen worden ingeschakeld en kan op verzoek zorgen voor programma's en materialen in begrijpelijke versies.

2.2.3 Macroniveau

De gemeente kan ervoor zorgen dat mensen met een verstandelijke beperking zich meer betrokken voelen bij het verkiezingsproces. De griffie zet zich bijvoorbeeld in voor opkomst bevordering. De ervaringen en inzichten van mensen met een verstandelijke beperking kunnen hier mogelijk bij helpen. Ook politieke partijen hebben een aandeel om de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking te vergroten. Uit de enquête kwam naar voren dat cliënten voornamelijk informatie en uitleg willen van de politieke partijen. De medewerker van Reinaerde vindt het informeren van cliënten ook de verantwoordelijkheid van de gemeente.

2.3 Wat kunnen de partijen, voortgekomen uit deelvraag 2, doen om de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking te vergroten?

Tijdens de interviews met de cliëntenraden kwamen er veel punten naar voren die verbeterd kunnen worden. Hierbij bleek dat bekendheid niet alleen gaat om het vertellen dat ze mogen stemmen, het gaat nog veel verder dan dat. Bekendheid gaat ook om het zien van de mensen en ervoor zorgen dat zij zich gezien en gehoord voelen. Naar de buitenwereld kan de bekendheid vergroot worden door aanpassingen te maken om de verkiezingsperiode voor mensen met een verstandelijke beperking bereikbaar te maken. Hierdoor worden zij zichtbaar. Hieronder volgen de acties waar de verschillende betrokkenen mee aan de slag kunnen om de bekendheid te vergroten.

2.3.1 Verkiezingsprogramma

De verkiezingsprogramma's van politieke partijen worden door veel mensen moeilijk begrepen. Ze zijn groot en uitgebreid en op papier lijken alle partijen op elkaar. Een verkiezingsprogramma waarin de standpunten in enkele zinnen worden uitgelegd en eventueel met plaatjes worden ondersteund, zijn overzichtelijk en daardoor beter te begrijpen. Cliënten van de cliëntenraad van de Bombardon geven aan een voorleesknoop prettig te vinden. Dit kan hen bij het lezen ondersteunen en kan mensen die niet kunnen lezen toch dezelfde informatie geven. Een kort, duidelijk filmpje is een goed alternatief voor het bekend maken van de standpunten. Het is belangrijk dat politieke partijen op de hoogte zijn van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking, zodat zij bij hen kunnen aansluiten. Zoals cliënt 7 van de Bombardon zegt: Er is meestal wel een uitschieter die daar echt goed voor is en daar stem ik dan op. Het is goed om bij het maken van een aangepast programma de mensen te betrekken om wie het gaat. Zij weten het beste wat zij prettig vinden en kunnen het dan direct toetsen.

2.3.2 Stemwijzer

Voor het maken van een keuze maken veel mensen een stemwijzer. Een reguliere stemwijzer is echter niet altijd goed te begrijpen. Prodemos maakt op verzoek van gemeentes een eenvoudige stemwijzer, zodat het voor iedereen mogelijk is om een stemwijzer te maken. Niet elke gemeente laat een dergelijke stemwijzer maken. In die gevallen is het niet voor iedereen mogelijk om zelfstandig de stemwijzer te maken. Sommigen ontvangen hulp van ouders of begeleiders bij het maken van een stemwijzer. De ouders of begeleiders leggen dan uit wat de stellingen betekenen waarna, dan door de persoon zelf een keuze gemaakt kan worden. Hierbij bestaat echter de kans dat keuzes beïnvloed worden. Bij cliënt 2 van de Bombardon zeggen zijn ouders bijvoorbeeld wat hij het beste zou kunnen kiezen. Hij beoordeelt dan of hij het daarmee eens is. Het is daarom voor gemeentes belangrijk om goed op de hoogte te zijn van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking, zodat er een aangepaste stemwijzer gemaakt kan worden. Zorgorganisaties kunnen gemeentes een handje helpen door ze te benaderen en ze hierop te attenderen.

2.3.3 Politieke avond

Door de werkgroep, die is opgericht naar aanleiding van dit onderzoek, is in de gemeente Vijfheerenlanden en in de gemeente Molenlanden een week voor de gemeenteraadsverkiezingen een laagdrempelige politieke avond georganiseerd. Hier kregen de politieke partijen de kans om kort hun belangrijkste standpunten te vertellen en met cliënten in gesprek te gaan. Het doel van deze avond was om mensen met een verstandelijke beperking een stem te geven en het maken van een keuze makkelijker te maken.

Bij de avond in de gemeente Vijfheerenlanden waren ongeveer 10 cliënten. Deze avond was georganiseerd op een terrein van ASVZ. Alle cliënten die hier aanwezig waren wonen op of vlakbij deze locatie. In de gemeente Molenlanden waren geen cliënten bij de laagdrempelige politieke avond gekomen. De locatie lag niet in de buurt van een woonlocatie en daarom voor de cliënten moeilijk bereikbaar. Een cliënt uit de cliëntenraad van het arbeidscentrum gaf aan dat als er een dergelijke avond georganiseerd zou zijn, zij hier alleen heen zou gaan als het in haar eigen woonplaats is. Ook als er vervoer geregeld is, blijft het een grote stap om ver van huis te gaan. Hier kan bij het organiseren bijeenkomsten rekening mee gehouden worden.

Syndion heeft tijdens de gemeenteraadverkiezingen in Gorinchem een avond georganiseerd die plaatsvond voor de kandidaatstelling. Tijdens deze bijeenkomst kregen enkele cliënten het podium om hun wensen en behoeftes kenbaar te maken. Hierna konden ze met de politieke partijen in gesprek. Dit gaf de politieke partijen een inzicht in wat er speelt in de gemeente. Op deze manier kreeg het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking meer bekendheid binnen de gemeente.

2.3.4 Trainingen en uitleg

Trainingen voor cliënten en begeleiders kunnen bijdragen aan het vergroten van de kennis rondom het stemrecht. ASVZ heeft bijvoorbeeld een training "Stoere stemmer". Deze training leert de cliënt

wat stemmen is, waarvoor en hoe er gestemd kan worden. Deze training kan de cliënten helpen zelfstandig een stem uit te brengen.

In Veenendaal is, op initiatief van een oud-burgemeester, door een vrijwilligersorganisatie een training opgezet om mensen met een verstandelijke beperking te helpen om de democratie te begrijpen. Bij deze training doorlopen de deelnemers het verkiezingsproces. Ze maken samen een politieke partij, maken een verkiezingsprogramma en mogen debatteren in de raadszaal. Deze training geeft ze een inzicht in de politiek en helpt ze te begrijpen waarom het belangrijk het uitbrengen van een stem is. Met behulp van deze training worden steeds meer mensen op de hoogte gebracht van het stemrecht. Hiermee worden niet alleen mensen met een verstandelijke beperking bereikt, maar ook alle vrijwilligers die eraan meewerken. En wie weet reikt het nog veel verder.

ASVZ wijdt de nieuwsbrief vlak voor de verkiezingen geheel aan de verkiezingen. Hierin wordt uitgelegd wat stemmen inhoudt en worden de verschillende partijen uitgelegd. Deze nieuwsbrief is voor zowel cliënten als begeleiders. Op het intranet van Syndion staat voor de begeleiders een instructie over de verkiezingen. Hierin staat beschreven hoe begeleiders de cliënt kunnen ondersteunen bij het verkiezingsproces en wat de wetgeving is. In de instructie staat dat de afspraken over het gebruik van het stemrecht in het ondersteuningsplan worden vastgelegd. Door het te vermelden in het ondersteuningsplan, zal van elke cliënt bekend zijn dat er gestemd mag worden en, wanneer wenselijk, hoe dit gedaan kan worden.

2.3.5 Kiezen in het stemlokaal

Zelf een stem uitbrengen. Dat is een grote wens van veel mensen met een verstandelijke beperking. Dit is alleen niet voor iedereen mogelijk. Ze kunnen niet allemaal de begeleiding krijgen die ze nodig hebben. Volgens de wet is bijvoorbeeld hulp in het stemhokje nog niet toegestaan voor mensen met een verstandelijke beperking, wegens de kans op beïnvloeding. Dit betekent echter voor veel mensen dat zij niet gaan stemmen, omdat ze liever zelf hun stem uit brengen, dan dat ze dit door iemand anders laten doen. "In sommige gevallen is de voorzitter van het stemlokaal bereid om een instructie te geven, al botst dit wel een beetje op de wetgeving. Het is aan de ouders of de begeleider

de taak om in te schatten of de cliënt in staat is zijn stem uit te brengen en schrijnende situaties te voorkomen. En is het enigszins mogelijk, dan denk ik van ja juist! Het geeft toch weer een beleving en een boost in de bewustwording in ontwikkeling.” Aldus de medewerker van gemeente Vijfheerenlanden.

Ook de cliënten van de cliëntenraad de Bombardon willen graag zelf hun stem uitbrengen. Waar nodig willen ze dit graag met hulp van ouders of begeleiders. Er werd hier zelfs gesproken over een handtekeningactie om hulp in het stemhokje goed te keuren. Minister Ollongren heeft 15 juni een experimentenwet aangekondigd om experimenten te kunnen houden met early voting. Hierbij kunnen mensen voorafgaand aan de verkiezingen in een rustige omgeving stemmen. Ook is er dan meer ruimte voor hulp en uitleg waar nodig. Dit zal bij de verkiezingen van 2021 gerealiseerd worden (Ollongren, 2018). De kamerbrief en de wetswijziging van minister Ollongren draagt bij aan het vergroten van de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een beperking.

2.3.6 Makkelijker stembiljet

“Stemmen is grote privé.” Aldus cliënt 2 uit de cliëntenraad van de Bombardon. Het liefst wil hij alleen in een hokje zonder hulp. Dit is voor hem echter heel erg moeilijk. Hierom stemmen zijn ouders soms nog voor hem. Dit geldt voor meer mensen met een verstandelijke beperking. Het stembiljet is moeilijk te begrijpen met de vele namen die erop staan. Plaatjes van de partijen of foto's van de mensen kunnen helpen om zelf een stem uit te brengen. Ook is er bij sommigen de behoefte om op een computer een stem uit te brengen. Hierdoor hoeven ze niet te kleuren, maar kunnen ze stemmen door aan te tikken. Er zijn genoeg ideeën om mee te experimenteren. Wanneer het zo ver is, zullen er weer meer mensen op de hoogte zijn van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking. Nog niet iedereen staat er bij stil dat niet iedereen die mag stemmen, dit ook kan. Elke verandering doet weer meer mensen beseffen dat ook mensen met een verstandelijke beperking recht hebben om te stemmen.

2.3.7 Stemmen bij volmacht

Hoewel het achterop de stempas staat, weet nog niet iedereen dat er bij volmacht gestemd kan worden. Volgens de medewerker van de Vijfheerenlanden is het aan de begeleider om de achterkant van de stempas voor te lezen en uit te leggen. Er zijn mensen die, zoals cliënt 1 van de Bombardon verteld, niet gaan stemmen omdat ze niet zonder hulp in het stemhokje kunnen stemmen. Stemmen bij volmacht lijkt daarvoor een goede uitkomst. Toch willen de mensen liever zelf stemmen en gaan ze dan eerder niet, dan bij volmacht stemmen. Uitleg over het verlenen van een volmacht is te vinden op elkestemtel.nl (interview senior-beleidsmedewerker van democratie en burgerschap).

2.3.8 Betrokkenheid

Hetgeen wat de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking het meest kan vergroten, is betrokkenheid. Laat zien dat je er bent en je interesseert in de ander. Nodig elkaar uit om een kijkje te nemen of om vragen te stellen. Cliëntenraden kunnen bijvoorbeeld mensen uit de gemeente of de politiek uitnodigen om samen in gesprek te gaan. Dit geeft hen de mogelijkheid kritische vragen te stellen en zorgt voor begrip vanuit de bezoeker. Ditzelfde geldt voor de gemeente en politieke partijen. Nodig mensen met een verstandelijke beperking uit om samen in gesprek te gaan of om uit te leggen waar je voor gaat. Persoonlijk contact en oprechte interesse geldt ook voor het maken van plannen en ontwerpen van middelen en producten. Wie kan er beter weten wat werkt, dan de mensen om wie het gaat? Betrek ze bij het proces!

Ook de gehandicaptenorganisaties en organisaties die de belangen van mensen met een verstandelijke beperking behartigen hebben een grote bijdrage in het vergroten van de bekendheid. Sommigen zetten zich al hard in om het stemrecht op de kaart te zetten. Zo heeft Prodemos de

website stemjijook.nu ontwikkeld om mensen met een licht verstandelijke beperking wegwijs te maken bij het stemmen en een aangepaste verkiezingskrant om in 'gewone' taal uit te leggen wat de verkiezingen inhouden (www.prodemos.nl). Ook het initiatief van de organisaties ASVZ, Philadelphia, Reinaerde, Syndion en Zorgbelang-Zuidholland om avonden te organiseren voor politieke partijen en cliënten, is een goed voorbeeld van het vergroten van de

bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking. Hoewel de opkomst klein was, werd het zeer gewaardeerd. Voor de politieke partijen was dit een goede gelegenheid om op de hoogte gebracht te worden van de wetgeving en een inzicht te krijgen in de inwoners van de gemeente.

2.4 Wanneer kan de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking vergroot worden?

Wanneer de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking vergroot kan worden, verschilt erg van de doelgroep die het betreft. De gemeente en politieke partijen zijn al ver voor de verkiezingen bezig met de voorbereidingen. Bij de stemmers daarentegen, gaan de verkiezingen pas leven wanneer de verkiezingsdatum nadert.

2.4.1 Voor de kandidaatstelling

Voor de gemeenteraadsverkiezingen is de gemeente circa vijf maanden bezig met de voorbereidingen. Denk hierbij aan stembureaus boeken, bestellingen, informatie naar politieke partijen, enz. Dit gebeurt buiten het zicht van de bewoners. Toch is dit een moment waar goed gebruik van gemaakt kan worden bij het vergroten van de bekendheid. Zorgorganisaties en organisaties die belangen behartigen van stemmers met een verstandelijke beperking kunnen dit moment gebruiken om de gemeente erop te attenderen dat mensen met een verstandelijke beperking stemrecht hebben en kunnen de deuren opengooien voor een samenwerking. Dit is ook een mooi moment om de griffie te benaderen om na te denken over de opkomst bevordering onder de mensen met een verstandelijke beperking.

Een avond zoals Syndion georganiseerd heeft in Gorinchem, kan voor de kandidaatstelling georganiseerd worden, zodat mensen met een verstandelijke beperking zichzelf zichtbaar kunnen maken naar politieke partijen. Omdat de politieke partijen de inwoners vertegenwoordigen, is het belangrijk dat zij op de hoogte zijn van het stemrecht en de behoeftes van mensen met een verstandelijke beperking.

2.4.2 Een maand voor de verkiezingen

Uit de enquête kwam naar voren dat vier van de zestien cliënten graag een maand voor de verkiezingen geïnformeerd willen worden over de verkiezingen en hun stemrecht. Ook de verwant die de enquête heeft ingevuld, wil de informatie een maand voor de verkiezingen ontvangen. Onder de drie medewerkers is er één die de informatie een maand voor de verkiezingen wil ontvangen.

In verhouding is er een groot aantal wat een maand voor de verkiezingen geïnformeerd wil worden. Hierom lijkt het wenselijk om informatie een maand voor de verkiezingen in begrijpelijke taal beschikbaar te hebben. Dit betekent dat al eerder betrokkenen op de hoogte gebracht dienen te worden.

2.4.3 Twee weken voor de verkiezingen

Een aantal weken voor de verkiezingen komt bij Syndion een berichtje op intranet te staan dat iedereen kan gaan stemmen. Dit blijkt uit de verschillende gesprekken ook de tijd dat de verkiezingen het meest beginnen te leven. Iedereen ontvangt de flyers van politieke partijen en er komt dan steeds meer over de verkiezingen op de televisie. Drie van de zestiencliënten en één van de drie medewerkers heeft de informatie graag twee weken voor de verkiezingen.

Aangezien veel mensen zich ongeveer twee weken voor de verkiezingen gaan verdiepen in de programma's, is het belangrijk dat er dan stemwijzers beschikbaar zijn. Prodemos kan deze in opdracht van de gemeente/provincie maken.

2.4.4 Een week voor de verkiezingen

Uit de enquête is gebleken dat het grootste deel van de cliënten de informatie een week voor de verkiezingen wil ontvangen. Op het korte termijn leven de verkiezingen waarschijnlijk het meest. Van de drie medewerkers wil één de informatie een week voor de verkiezingen.

3. Conclusie

Het doel van dit onderzoek was om het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking bij zo veel mogelijk mensen onder de aandacht te brengen. Hiervoor is eerst een nulmeting gedaan. Hieruit bleek dat al een groot aantal mensen op de hoogte was van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking. Tijdens het onderzoek kwam naar voren dat het vergroten van de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking niet alleen te maken heeft met informeren. Het vergroten van de bekendheid zit hem ook in het verdiepen in de belangen en beleving van de ander. Met dit onderzoek is aangetoond dat deze taak niet aan één persoon toe gewezen kan worden. Iedereen die nauw betrokken is bij de politiek en/of iemand met een verstandelijke beperking, kan een bijdrage leveren om de bekendheid te vergroten. Er zijn voor eenieder meerdere manieren om de bekendheid te vergroten. Hetzij voor zichzelf of naar een ander. Zo is er bijvoorbeeld de site stemjijook.nu die mensen met een verstandelijke beperking kunnen helpen bij het begrijpen van het stemrecht en de uitvoering hiervan. Deze zijn voor iedereen toegankelijk. Tijdens het onderzoek kwam naar voren dat persoonlijk contact en betrokkenheid een grote schakel is naar de bewustwording. Er ligt een sterke behoefte aan aangepaste verkiezingsmaterialen in begrijpelijke taal. Gedurende de gehele verkiezingsperiode kan er een bijdrage geleverd worden.

3.1 Maatschappelijke betekenis

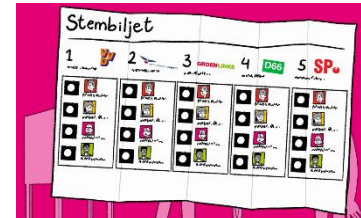
Uit het onderzoek is gebleken dat er nog veel te behalen valt in het vergroten van de bekendheid van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking. Het gaat hierbij verder dan alleen het informeren over de wet. Het gaat ook om het besef van wat ervoor nodig is om het stemrecht uit te kunnen voeren. Hier is nog niet iedereen zich bewust van. De uitslag van dit onderzoek geeft handvaten om het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking op de kaart te zetten en de uitvoering te realiseren. Dit onderzoek draagt bij aan een inclusieve samenleving.

4. Aanbevelingen en suggesties

Gedurende het onderzoek zijn een aantal aandachtspunten en verbeterpunten naar voren gekomen. Bij het vergroten van de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking kan elke betrokkene een bijdrage leveren. Hieronder zijn de belangrijkste punten per doelgroep gerangschikt.

De overheid: pas het stembiljet aan

Voor veel mensen met een beperking is het stembiljet moeilijk om in te vullen. Dit maakt dat ze niet altijd zelf kunnen stemmen. Voeg logo's van de partijen toe. Zet foto's van de kandidaten bij de namen. Hierdoor wordt het een stuk makkelijker om het stembiljet zelfstandig in te vullen.

De gemeente: benader zorgorganisaties

De griffie is verantwoordelijk voor de opkomstbevordering bij de verkiezingen. Wat hierin een grote bijdrage kan leveren is het inlichten van zorgorganisaties over het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking. De griffie kan zorgorganisaties aansturen om alle cliënten en hun betrokkenen te informeren over het stemrecht en de procedures. Om het meeste resultaat te boeken en ruimte te bieden voor nieuwe initiatieven, is het gunstig om dit aan het begin van het verkiezingsproces mee te starten.

Politieke partijen: bezoek cliënten

Uit het onderzoek is gebleken dat de betrokkenheid en zichtbaarheid van politieke partijen erg gewaardeerd wordt. Het advies is daarom aan politieke partijen om de dialoog aan te gaan met mensen met een verstandelijke beperking. Ga langs bij werk- en dagbestedingslocaties om een beeld te krijgen van de wensen en belevingswereld van mensen met een verstandelijke beperking. Door in gesprek te gaan kunnen ze elkaar betrekken bij het verkiezingsproces. Dit kan voordat het verkiezingsprogramma gemaakt wordt of vlak voor de verkiezingen.

Politieke partijen: pas de informatie aan

Het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking betekent dat mensen met een verstandelijke beperking recht hebben om volledig deel te nemen aan het verkiezingsproces. Dit is echter niet voor iedereen mogelijk. Zoals uit het onderzoek is gebleken, zijn de verkiezingsprogramma's van politieke partijen erg moeilijk te begrijpen. Het advies is daarom om een programma aan te passen naar begrijpelijke taal. Het is verstandig om bij het maken hiervan mensen te betrekken voor wie de aangepaste versie bedoeld is, zodat zij kunnen meedenken, adviseren en controleren.

Zorgorganisaties: breng het stemrecht onder de aandacht

Enkele zorgorganisaties hebben al het een en ander georganiseerd om de bekendheid rondom het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking te vergroten. Het advies is aan alle zorgorganisaties om zich intensief in te zetten voor het vergroten van de bekendheid. Zoals in het onderzoek naar voren kwam, kan dit op veel manieren gerealiseerd worden. Laat standaard in het ondersteuningsplan afspraken over het gebruik van het stemrecht vastleggen of stuur bijvoorbeeld een maand voor de verkiezingen een schriftelijke instructie rond, biedt trainingen aan of nodig politieke partijen uit voor een bezoek.

Mensen met een verstandelijke beperking en hun naasten en begeleiders: laat die stem tellen

Ga samen in gesprek over de verkiezingen en zoek begrijpelijke informatie. Prodemos heeft veel aangepaste materialen die helpen de verkiezingen te begrijpen. Een voorbeeld hiervan is stemjijook.nu waar de verkiezingen eenvoudig worden uitgelegd. Oefen met stemmen en als het echt niet lukt, kan er altijd nog bij volmacht gestemd worden. Laat die stem tellen!

Literatuurlijst

- Baarda, D. B. (2017). *Dit is onderzoek!: handleiding voor kwantitatief en kwalitatief onderzoek* (2e ed.). Groningen/Houten, Nederland: Noordhoff.
- Baarda, D. B., Bakker, E., Boullart, A., Julsing, M., Fischer, T., Peters, V., & Van der Velden, T. (2018). *Basisboek kwalitatief onderzoek: handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek* (2e ed.). Groningen/Houten, Nederland: Noordhoff.
- Bassant, J., Bassant, M., Van Eekhout, W., Endt, M., Heemskerk, I., Herzberg, P., . . . Wolfswinkel, G. (2010). *Mensenwerk: oriëntatie op doelgroepen in sociaal werk*. Bussum, Nederland: Coutinho.
- De Haes, L. (2018, 6 november). Enquête onderzoek verkiezingen. Geraadpleegd op 3 december 2018, van https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdyriXqDKfCRHRSYZDdgU6m_GGL1b8CTIQ4Wrt1kOYcY3K2Q/viewform
- De Putter, I., Boeije, H., Heins, M., Inhulsen, M., Kappen, H., & Trimbos Instituut. (2017). *Toegankelijkheid Tweede Kamerverkiezing 2017 voor mensen met een beperking: hindernissen én oplossingen*. Geraadpleegd van https://www.nivel.nl/sites/default/files/bestanden/Rapport_toegankelijkheid_verkiezingen_NIVEL_2017.pdf?
- FRA - European Union Agency for Fundamental Rights. (2014). *The right to political participation for persons with disabilities: human rights indicators* (ISBN 978-92-9239-463-9). Geraadpleegd van <http://fra.europa.eu/en/publication/2014/right-political-participation-persons-disabilities-human-rights-indicators>
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, & Directie Constitutionele Zaken en Wetgeving. (2008). *Grondwet voor het koninkrijk der Nederlanden 2008* (Herz. ed.). Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2007/06/26/de-nederlandse-grondwet-2006>
- Ollongren, K. H. (2018, 15 oktober). Kamerbrief over Kiesrechtzaken. Geraadpleegd op 4 januari 2019, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/10/15/kamerbrief-over-kiesrechtzaken>
- Overheid. (1989, 28 augustus). Kieswet. Geraadpleegd op 15 juli 2018, van http://wetten.overheid.nl/BWBR0004627/2017-12-01#AfdelingII_HoofdstukL_Paragraaf3_ArtikelL14
- Overheid. (2007, september). VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap.. Geraadpleegd op 15 juli 2018, van <http://www.vnverdragwaarmaken.nl/vnverdragwaarmaken/images/vninfo/VN-Verdragtekst.pdf>
- Overheid. (2018, 21 december). wetten.nl - Regeling - Grondwet - BWBR0001840. Geraadpleegd op 31 januari 2019, van <https://wetten.overheid.nl/BWBR0001840/2018-12-21>
- Reinaerde. (z.d.). Visie & Missie. Geraadpleegd op 27 augustus 2018, van <https://www.reinaerde.nl/home/organisatie/visie-missie/>
- Reinaerde. (2018, april). Stemrecht is voor iedereen. *Uiteraerd*, 2018(2), 5–6.

Van Andel, J., Ansen, Q., Verkooijen, L., & Weber, R. (2018). *Netwerkontwikkeling voor zorg en welzijn* (2e ed.). Groningen/Houten, Nederland: Noordhoff.

Van Dale. (2010). *Middelgroot woordenboek: Nederlands*. Utrecht/Antwerpen, Nederland/België: Van Dale.

Verhoeven, N. (2011). *Wat is onderzoek?: Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger onderwijs*. (4e ed.). Den Haag, Nederland: Boom Lemma.

Bijlage 1: Onderzoeksopzet

Dit onderzoek betreft een beschrijvend en verkennend onderzoek (Baarda, 2017, p. 58). Het is een kwalitatief onderzoek waarbij deels gebruik gemaakt wordt van kwantitatieve onderzoeksmiddelen. Er wordt gezocht naar mogelijke oplossingen om kennis over het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking te vergroten en te verspreiden.

Een methode die gedurende het hele onderzoek voor komt, is de design thinking methode (Baarda et al., 2018, p. 85). Er wordt gebruik gemaakt van een divergente denkwijze. Dat wil zeggen dat er naar meer mogelijke oplossingen gekeken zal worden. Voor alle onderzoekseenheden zullen mogelijke oplossingen geboden worden.

Een methode die af en toe wordt toegepast gedurende het onderzoek is focusgroep onderzoek (Baarda et al., 2018, p. 78). Omdat het een grote groep respondenten betreft, zullen er een aantal groeps gesprekken plaats vinden. Bij deze groeps gesprekken kunnen de respondenten elkaar aanvullen en op ideeën brengen.

Keuze van de onderzoekseenheden

De onderzoekseenheden bestaan uit mensen en organisaties. Hieronder staan waarnemingseenheden gesorteerd van microniveau tot en met macroniveau.

- Cliënten: zijn mensen van 18 jaar en ouder met een verstandelijke beperking die binnen de gemeente Molenlanden en de gemeente Vijfheerenlanden wonen en gebruik maken van de diensten van een zorgorganisatie.
- Wettelijk vertegenwoordigers: van de cliënten die niet in staat zijn zelfstandig deel te nemen aan het onderzoek, zal de wettelijk vertegenwoordiger gevraagd worden een bijdrage te leveren.
- Begeleiders: iedereen die binnen ASVZ, Philadelphia, Reinaerde en Syndion direct met cliënten werken die in de gemeente Molenlanden en de gemeente Vijfheerenlanden wonen.
- Zorgorganisaties: het beleid en de beleidsbepalende medewerkers van ASVZ, Philadelphia, Reinaerde en Syndion.
- De gemeente: het beleid en de wethouders van de gemeente Molenlanden en de gemeente Vijfheerenlanden.
- De overheid: het Ministerie van Binnenlandse Zaken.

Beleidsmedewerkers van de zorgorganisaties en de gemeentes zijn sleutelinformanten.

Beschrijving van de gegevensverzameling

Omdat het een grote groep cliënten, wettelijk vertegenwoordigers en begeleiders, betreft is ervoor gekozen om deze groepen te bevragen via een online vragenlijst. Deze vragenlijst is gemaakt via Google forms (De Haes, 2018). Op de eerste pagina van de enquête wordt om toestemming gevraagd voor het gebruik van de anonieme resultaten. Na goedkeuring volgt de keuze voor de cliënt-, vertegenwoordiger- of de begeleiders-enquête. De meerkeuzevragenlijst voor cliënten is in duidelijke begrijpelijke taal geschreven. Hiervoor is het hulpformulier 'Eenvoudig & leesbaar' van Reinaerde gebruikt. Er is gelet op korte zinnen en zo min mogelijk keuze mogelijkheden. Een open antwoord is weggelaten, omdat dit te verwarrend zou zijn. Door het gebrek aan keuze en vrije invulling is er weinig variatie aan antwoorden. Van de vragenlijst voor de cliënten is ook een PDF- bestand gemaakt die de cliënten de mogelijkheid geeft om het te printen en op papier in te vullen. Voor de wettelijk vertegenwoordigers en begeleiders is gekozen voor een uitgebreidere meerkeuze vragenlijst. Alle vragen hebben een open antwoord die de respondent zelf in kan vullen. Hierdoor is er ruimte voor extra opties en ideeën en sluit het een beetje aan bij een kwalitatief onderzoek. De enquêtes worden anoniem ingevuld. Er is een inleidende brief naar managers gestuurd om hen te vragen de enquête

te verspreiden. Hierbij een uitnodiging voor begeleiders en verwanten gevoegd en een uitnodiging voor cliënten in begrijpelijke taal om deel te nemen aan de enquête.

Voor aanvulling op de vragenlijsten en meer diepgang is er besloten om een aantal cliëntenraden bij te wonen. De cliënten en begeleiders bij de cliëntenraden kunnen een beeld geven van hoe het momenteel is binnen de organisatie en de gemeente. Zij kunnen ervaringen delen die voor hen als positief zijn ervaren. Ook hebben ze hier de ruimte om hun wensen te uiten en ideeën te opperen voor de volgende verkiezingen. Deze focusgroepinterviews lopen halfgestructureerd (Verhoeven, 2011, p. 150). Er zijn van tevoren een aantal vragen genoteerd die antwoord geven op de onderzoeksvragen. Met behulp van deze vragen zal de interviewer het gesprek sturen. Het is mogelijk dat in de gesprekken op meerdere vragen antwoord gegeven wordt, waardoor een deel van de vragen gelaten kunnen worden.

Om een helder inzicht te krijgen in de gang van zaken binnen de organisatie, worden beleids-/ kwaliteitsmedewerkers benaderd voor een interview. Deze medewerkers kunnen vertellen wat de organisatie organiseert rondom de verkiezingen. Ook mogelijke beleidsstukken en instructies kunnen via hen naar voren komen. Ook deze interviews verlopen halfgestructureerd. Dit geeft de geïnterviewde de ruimte om te vertellen. Door de vooraf geschreven vragen heeft de interviewer houvast om eventueel het gesprek wat te sturen en zeker te zijn dat alle nodige antwoorden gegeven zijn.

Binnen de gemeente worden wethouders benaderd voor een interview. Ook worden er ministers uitgenodigd voor een interview. Zij kunnen een beeld geven van wat er mogelijk is vanuit de gemeente. Ook kunnen deze interviews eraan bijdragen om mensen met een verstandelijke beperking tijdens de verkiezingen meer onder de aandacht te brengen.

Naar aanleiding van dit onderzoek is een werkgroep opgericht die zich inzet voor begrijpelijke en toegankelijke verkiezingen. In de werkgroep zit van alle organisaties een medewerker die zich wil inzetten voor de uitvoering van het stemrecht van mensen met een verstandelijke beperking. Ook is er een medewerker van Zorgbelang-Zuidholland bij betrokken. Activiteiten die hieruit voortkomen en de ervaringen en bevindingen, vormen een bijdrage aan het onderzoek. De activiteiten die door deze werkgroep zijn georganiseerd, worden meegenomen in het onderzoek. Deze fungeren als voorbeeld of als leerpunten voor de toekomst.

Beschrijving van de registratie en verwerking van de gegevens

Van de enquêtes is online een samenvattend overzicht beschikbaar van de resultaten in percentages weergegeven. Hierin staat het aantal keer dat een antwoord is gegeven. Om te achterhalen welk antwoord voor welke organisatie geldt, wordt gebruik gemaakt van de ingeleverde enquête. Alle antwoorden worden in een tabel verwerkt en per organisatie onder elkaar gezet. Dit geeft een helder overzicht van de antwoorden per organisatie.

Wanneer daar toestemming voor gegeven wordt, worden alle gesprekken opgenomen. Van de opnames wordt een transcript gemaakt. Een transcript voorkomt eigen invulling en verdwijnen van bruikbare informatie. Wanneer er een opname ontbreekt, wordt er een zo uitgebreid mogelijke samenvatting van de gesprekken gemaakt. Van de bijeenkomsten van de werkgroep worden aantekeningen gemaakt die van belang zijn voor het onderzoek. Hiervan worden geen notulen gemaakt. Enkel de voor het onderzoek relevante informatie wordt genoteerd.

Elk gesprek wordt direct uitgewerkt. De informatie verkregen uit de gesprekken kan gebruikt worden bij de volgende gesprekken. Er kunnen nieuwe vragen ontstaan die tot extra informatie kunnen leiden. Ook kan de informatie gebruikt worden om respondenten om hun bevindingen te vragen en van meer mensen een mening over een oplossing te verkrijgen.

Beschrijving van de analyse

De verslagen van de gesprekken worden uitgeprint en doorgenomen. De informatie wordt verdeeld onder de deelvragen. Hiervoor krijgt elke onderzoeksvraag een kleur. In de documenten worden de stukken per onderzoeksvraag gemarkeerd in de juiste kleur. Alle informatie wordt per onderzoeksvraag in een nieuw document bij elkaar gevoegd. Zo staat alle informatie overzichtelijk bij elkaar.

Per onderzoeksvraag wordt de informatie verdeeld in verschillende onderwerpen. Alle onderwerpen die voorkomen in de gesprekken krijgen een kleur. Hier volgen de onderwerpen per onderzoeksvraag. Onderzoeksvraag 1: Weet wel; Weet niet; Stemmen bij volmacht; Hulp in het temhokje; Keuzes maken/beïnvloeden. Onderzoeksvraag 2: Gemeente/overheid; Familie; Politieke partijen; Begeleiders/organisaties; Cliënt; Vereniging. Onderzoeksvraag 3: Politieke avond; Stemloket/kiezen; Volmacht; Makkelijker stembiljet; Stemwijzer; Verkiezingsprogramma; Betrokkenheid/bezoeken; Trainingen/uitleg. Onderzoeksvraag 4: Voor de kandidaatstelling; Een maand voor de verkiezingen; Twee weken voor de verkiezingen; Een week voor de verkiezingen; Welke verkiezingen.

In een nieuw document worden de gemarkeerde stukken per onderwerp bij elkaar gevoegd. Dit vormt een overzichtelijk beeld van de informatie die antwoord geeft op de deelvragen. Van elk onderwerp wordt een samenvattende tekst geschreven. Dit vormt een alinea van de deelvraag. Om ervoor te zorgen dat alle nodige informatie in de alinea verwerkt wordt, is voor deelvraag drie een overzicht gemaakt van de topics die per onderwerp naar voren komen. Tot slot wordt de volgorde van de alinea's bepaald. Omdat het onderzoek vanuit de kern draait om mensen met een verstandelijke beperking, is ervoor gekozen om deelvraag twee bij hun en hun naasten te beginnen. Zo begint het nabij en eindigt het hoofdstuk wat verder weg van de persoon met een verstandelijke beperking. Bij deelvraag drie is ervoor gekozen om het hoofdstuk te beschrijven in volgorde van het verkiezingsproces. Hierbij is nagegaan wat op welk moment van belang is en wat elkaar zal volgen. Bij de laatste deelvraag is voor deze zelfde volgorde gekozen.

Betrouwbaarheid en geldigheid

Enquêtes

De enquêtes zouden bij alle deelnemende organisaties rondgestuurd worden. Hiervoor zijn eerst mensen benaderd met de vraag of ze deel willen nemen aan het onderzoek en de enquête in willen vullen. Hoeveel mensen een uitnodiging hebben ontvangen is onbekend. Er hebben twintig mensen een enquête ingevuld waarvan één verwant en drie medewerkers. De enquête is door zestien cliënten ingevuld. De mate van de beperking is onbekend. De bedoeling was om mensen met een ernstige verstandelijke beperking bij het onderzoek te kunnen betrekken door de enquête ook door wettelijk vertegenwoordigers in te laten vullen. Door de geringe respons van wettelijk vertegenwoordigers, is er geen betrouwbare informatie over mensen met een ernstig verstandelijke beperking. Gezien het feit dat van elke organisatie een geringe hoeveelheid mensen heeft gereageerd, is de enquête niet geheel betrouwbaar. Er is een grote groep niet bereikt. Het vermoeden is dat er bij mensen met een ernstige verstandelijke beperking en hun betrokkenen minder bekendheid is over het stemrecht.

Respons enquête

Doelgroep	Organisatie	Aantal
16 cliënten	ASVZ	2
	Philadelphia	6
	Reinaerde	2
	Syndion	6
1 verwant	Syndion	1
3 medewerkers	ASVZ	1
	Reinaerde	1
	Syndion	1

Interviews

Binnen de gemeente Molenlanden en Vijfheerenlanden is het gelukt om bij een cliëntenraad van ASVZ aan te sluiten. Bij Philadelphia en Syndion is het niet gelukt om een cliëntenraad bij te wonen. Om een uitgebreid advies te kunnen geven, zijn er bij Reinaerde drie cliëntenraden bijgewoond, buiten de gemeente Molenlanden en de gemeente Vijfheerenlanden. De cliënten binnen deze cliëntenraden hebben persoonlijke ervaringen met de verkiezingen en initiatieven die hen daarbij geholpen hebben. De uitkomsten van deze cliëntenraden geven een betrouwbaar beeld over de wensen en behoeften van mensen met een licht verstandelijke beperking. De uitkomsten zijn niet van toepassing op mensen met een ernstig verstandelijke beperking.

Een kwaliteitsmedewerker van Syndion is bereid geweest mee te werken aan het onderzoek. Dit heeft betrouwbare inzichten gegeven in de acties binnen deze organisatie. Bij de rest van de organisaties is een vergelijkbaar interview niet mogelijk geweest. Om toch aan dergelijke informatie te komen, is aan medewerkers binnen de deelnemende organisaties gevraagd om uit te zoeken wat de organisatie beschikbaar heeft in het kader van de verkiezingen en het stemrecht. Vanuit Philadelphia is hierover niets binnen gekomen. Hierdoor is geen betrouwbaar beeld te schetsen over de huidige situatie binnen de organisatie.

Binnen de gemeente is er één uitnodiging tot interview beantwoord door een wethouder van de gemeente Vijfheerenlanden. Wegens ziekte is het interview door de projectleider verkiezingen van gemeente Vijfheerenlanden uitgevoerd. Ook heeft er een interview met de senior beleidsmedewerker van democratie en burgerschap van het ministerie van binnenlandse zaken en koninkrijksrelaties. Dit is voldoende om een beeld te scheppen van de mogelijkheden binnen de gemeente en de overheid.

Gevoerde interviews:

Organisatie	Wie	Datum
ASVZ	Cliëntenraad de Lingebolder	15-10-2018
Reinaerde	Cliëntenraad de Lijsterbes	05-11-2018
Reinaerde	Cliëntenraad de Bombardon	11-02-2018
Reinaerde	Cliëntenraad het Arbeidscentrum	28-01-2019
Syndion	Kwaliteitsmedewerker	30-10-2018
Gemeente Vijfheerenlanden	Projectleider verkiezingen	12-11-2018
Ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties	Senior-beleidsmedewerker democratie en burgerschap	18-02-2019